

ДО ПИТАНЬ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

Резнік О.М., к.ю.н., старший викладач кафедри АГПФЕБ

Мельник О.А., магістрантка юридичного факультету

Сумський державний університет

Статтю присвячено аналізу норм кримінального законодавства України та деяких зарубіжних країн, що передбачають кримінальну відповідальність юридичних осіб.

Ключові слова: суб'єкт злочину, юридична особа, кримінальна відповідальність, заходи кримінально – правового характеру.

Стаття посвящена аналізу норм кримінального законодавства України и некоторых зарубежных стран, которые предусматривают криминальную ответственность юридических лиц.

Ключевые слова: субъект преступления, юридическое лицо, криминальная ответственность, меры криминально-правового характера.

Reznik O.M., Melnik O.A. FOR QUESTION OF CRIMINAL RESPONSIBILITY OF LEGAL PERSONS

This article deals with the analysis of criminal law norms of Ukraine and some foreign countries, which provide for criminal responsibility of legal entities.

Key words: criminal, legal entity, criminal responsibility, criminal law measures.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Актуальність теми дослідження пов'язана з тим, що в період здійснення кримінально-правових реформ у сучасних державах світу є проблема застосування кримінальної відповідальності юридичних осіб. Не винятком є і Україна. На наш погляд,

корисним буде вивчення практики застосування зарубіжного досвіду в цій галузі та проведення власного наукового дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деякі аспекти застосування кримінальної відповідальності юридичних осіб були висвітлені в працях Б. М. Грека, Є.Є. Деменьєва, А.С. Політова, О.О. Кашкарова, Н. Орловської, Л. Шеховцової, В. Тація, В. Борисова, П. Матишевського, В. Тютюгіна та інших науковців. Наукові дослідження зазначених вчених є великим внеском до теорії кримінального права, однак не повністю вичерпали всі суттєві питання вказаної проблематики.

Виклад основного матеріалу. Слід зазначити, що перебіг розвитку злочинності в тому чи іншому вигляді характерний для будь-якої національної ринкової економіки. Він виникає на певному етапі її розвитку і розглядається як побічний, але об'єктивно неминучий фактор.

Багатьма країнами світу накопичено значний досвід ефективної протидії цьому негативному явищу, сформовано стандарти і критерії, які знайшли відображення у міжнародних нормативних актах. Одним з таких стандартів є впровадження в національне законодавство кримінальної відповідальності юридичних осіб за причетність до найбільш небезпечних злочинів.

Н. Орловська зазначає, що кримінальна відповідальність юридичних осіб донедавна була притаманна, головним чином, англо-американському правовому просторові. Однак останніми роками все більше держав регламентують даний інститут у своєму кримінальному законодавстві. Як зазначається вітчизняними фахівцями, кримінологічна обумовленість такого рішення продиктована сучасними викликами безпеці суспільства та держави. У цьому плані кримінально-правове регулювання впливу на юридичних осіб сприймається як закономірна спроба запобігти негативним наслідкам діяльності корпорацій, які почасти відверто нехтують інтересами соціуму, правами окремих осіб та спільнот [7].

У США та Англії кримінальна відповідальність юридичних осіб і деяких інших корпорацій існує вже протягом декількох десятиліть. Кримінальна

відповідальність до юридичних осіб застосовується й у інших країнах загального права – Канаді, Австралії, Шотландії, Ірландії, Індії тощо, також у низці країн романо-германської правової сім'ї: Австрії, Нідерландах, Франції, Бельгії, Португалії, Люксембурзі, Японії та ін.; скандинавської – Данії, Норвегії, Фінляндії, Ісландії, у країнах мусульманської (Йорданія, Ліван, Сирія), соціалістичної (КНР) та постсоціалістичної (Словенія, Угорщина, Румунія, Литві, Естонії, Молдові та ін.), а також змішаної (Ізраїль) правових систем [3, с. 274].

Кримінальне законодавство США регламентує, що за будь-яку поведінку, яку особа здійснює на користь корпорації або робить так, що така поведінка здійснюється, вона несе відповідальність в тих же межах, в яких вона несла б її, якби ця поведінка була здійснена від її власного імені або в її власних інтересах. Натомість більшість іноземних держав керується тим, що суб'єктом злочину може бути тільки фізична особа – людина. Зокрема, країни СНГ, а саме Білорусь, Казахстан, Молдова тощо.

Проте слід зазначити, що кримінальним законодавством більшості цих країн передбачено покарання, яке застосовується до юридичних осіб у вигляді штрафу. Зокрема це стосується кримінального законодавства Данії, Китайської Народної Республіки та Австралії.

На підставі ґрунтовного вивчення зарубіжного законодавства Л. Шеховцова дійшла висновку, що досвід деяких зарубіжних країн – не тільки англо-американської (США, Великобританія, Канада), але і континентальної правових систем (Нідерланди, Франція, Данія, Швейцарія, Бельгія, Словенія, Молдова) – демонструє можливість ефективного впливу на криміногенну ситуацію встановленням кримінальної відповідальності юридичних осіб [10].

Так Н. Орловська визначає три моделі впливу на юридичних осіб:

1. Перша модель, яка передбачає кримінальну відповідальність юридичної особи. У рамках цієї моделі юридична особа визнається самостійним суб'єктом злочину, вона притягується до кримінальної відповідальності, до неї застосовується покарання. У межах даної моделі можна

виокремлювати кумулятивний підхід, коли разом з юридичною особою до кримінальної відповідальності може бути притягнена фізична особа, яка діяла на користь даної юридичної особи.

2. Друга модель, відповідно до якої суб'єктом злочину може бути тільки фізична особа; до юридичної особи застосовуються заходи кримінально-правового впливу – заходи безпеки, компенсації. Ці заходи не є формами реалізації кримінальної відповідальності, оскільки підставою їхнього застосування є не склад злочину, а факт причетності до злочину юридичної особи. Основна проблема цієї моделі полягає в необхідності розмежування кримінальної відповідальності та кримінально-правового впливу.

3. Третя модель («квазікримінальна») пов'язана з притягненням юридичної особи до адміністративної відповідальності за причетність до злочину. У цьому випадку лише фізична особа притягується до кримінальної відповідальності та підлягає примусовому кримінально-правовому впливу. Дана модель може бути виведена із тлумачення ч.ч. 2-4 ст. 26 Конвенції ООН проти корупції [7].

Питання застосування кримінальної відповідальності до юридичних осіб є предметом дискусії багатьох вчених. Як показує практика, кримінальна відповідальність настає за вчинення уповноваженою особою (наприклад, директором, або іншою особою, що має право діяти від імені такої юридичної особи) від імені та в інтересах юридичної особи наступних злочинів:

- 1) легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом;
- 2) використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів;
- 3) підкуп службової особи інших юридичних осіб або особи, яка здійснює професійну діяльність з надання публічних послуг, наприклад, аудитора, оцінювача, нотаріуса, третейського судді тощо;
- 4) пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі та зловживання впливом.

Останнім часом така дискусія активізувалася, головним чином у зв'язку з підписанням Україною низки міжнародно-правових актів, які покладають на їх учасників обов'язок встановити кримінальну відповідальність юридичних осіб за деякі посягання [1].

О.О. Кашкаров відзначає, що встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб, це складний та багатовекторний процес, який потребує в першу чергу переосмислення існуючих принципів кримінального права та кримінальної відповідальності, а саме – суб'єктивного ставлення у вину та індивідуалізації кримінального покарання, а також вироблення нових принципів, що будуть відповідати сучасним вимогам законодавства про кримінальну відповідальність [4, с. 239].

Слід зазначити, що із набуттям незалежності України, науковцями постійно ведеться робота по запровадженню кримінальної відповідальності юридичних осіб. Ще на початку розробки проекту кримінального кодексу України в 1993 році пропонувалося ввести кримінальну відповідальність юридичних осіб. Але чомусь законопроект так і не був схвалений. Другу спробу намагались реалізувати в 2010 – 2011 рр. одночасно з прийняттям пакета нових антикорупційних законів, а саме Закону «Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень». Однак того часу ця ініціатива не була впроваджена.

І на решті, з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб» в Україні реалізована третя спроба введення кримінальної відповідальності для юридичних осіб.

Але чомусь і в даному законі чітко не вказано, що для юридичних осіб впроваджено саме кримінальну відповідальність, а тільки застосовано термін «заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб».

На нашу думку, це пов'язано з тим, що законодавець намагається уникнути необхідності змін до Кримінального кодексу України в частині суб'єкта кримінальної відповідальності.

Із самого визначення суб'єкта в ч.1 статті 18 Кримінального кодексу України (далі - КК) випливає, що суб'єктом злочину може бути тільки фізична особа, тобто людина. Цей висновок закріплений, зокрема, у статтях 6, 7 і 8 КК, які передбачають, що нести кримінальну відповідальність можуть громадяни України, іноземці, особи без громадянства [6, с. 60].

Про недоречність притягнення юридичної особи до кримінальної відповідальності свідчить ще й той факт, що в статті 61 Конституції України закріплено один із найважливіших принципів кримінального права – «ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення. Юридична відповідальність особи має індивідуальний характер» [5, с. 16].

Відповідно до статті 96-6 КК зазначається, що до юридичних осіб судом можуть бути застосовані такі заходи кримінально-правового характеру:

- 1) штраф;
- 2) конфіскація майна;
- 3) ліквідація.

До юридичних осіб штраф та ліквідація можуть застосовуватися лише як на основні заходи кримінально-правового характеру, а конфіскація майна – лише, як додатковий. При застосуванні заходів кримінально-правового характеру юридична особа зобов'язана відшкодувати збитки та шкоду в повному обсязі, а також розмір отриманої неправомірної вигоди, яка отримана або могла бути отримана юридичною особою[2].

Б.М. Грек зазначає, що в Україні, як і в Росії, існує чи мало як прихильників так і противників встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб. Прихильники вважають, що:

1) оскільки значна кількість злочинів вчиняється нині через корпорації, єдиним ефективним методом боротьби з корпоративною злочинністю є накладення прямих каральних санкцій на корпорацію;

2) піддавати кримінальному переслідуванню лише фізичних осіб за діяння, які вони вчинили в рамках корпорації і своїх посадових обов'язків, несправедливо. Такий захід не дає змоги досягти бажаного результату, оскільки структурні упущення в роботі організації не зникнуть через те, що один з її співробітників постав перед судом;

1) альтернативні моделі відповідальності юридичних осіб (адміністративна, цивільна) не дають тих процесуальних гарантій, які дає кримінальний процес;

2) на корпорації можна накладати штраф, що значно перевищує максимальний штраф для індивідуумів, до того ж велике значення може мати саме засудження корпорації (стигма);

3) на міжнародному рівні держави надають правову допомогу одна одній у переслідуванні злочинців часто тільки за кримінальними справами, а злочинна діяльність корпорацій має дедалі більше поза національний характер [3, с. 19].

Зокрема, В. Тацій, В. Борисов, В. Тютюгін роблять акцент на тому, що «запровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб в Україні можливе лише після схвалення на доктринальному (науковому) рівні цієї концепції, вироблення механізмів її впровадження до всіх інститутів кримінального права, розроблення теоретичної моделі нового КК України, побудованого на концепції визнання суб'єктами, що підлягають кримінальній відповідальності, і фізичних, і юридичних осіб» [7].

Частково можна погодитися із думкою П. Матишевського, якій зазначив, що питання притягнення до відповідальності юридичних осіб має вирішуватися тільки за допомогою адміністративного та цивільного права України, оскільки адміністративна та цивільна відповідальність не дасть тих процесуальних гарантій, які дає кримінальний процес [5]. За для цього необхідно розробити

відповідні зміни до Кримінального кодексу України, а саме до статті 18 даного кодексу.

Висновки. У результаті проведеного дослідження можна зробити наступний висновок, що в Україні як і в більшості країн світу, застосування кримінальної відповідальності юридичних осіб встановлено як додаткове покарання фізичної особи, визнаної винною у вчиненні злочину. На нашу думку, дана відповідальність повинна бути обмежена рамками передбачених КК України злочинів, а саме: злочинами проти власності, проти довкілля та у сфері господарської діяльності. А для цього потрібно розробити нову модель Кримінального кодексу України, побудованого на концепції визнання суб'єктами, що підлягають кримінальній відповідальності, і фізичних, і юридичних осіб.

ЛІТЕРАТУРА:

1. В Україні запроваджується кримінальна відповідальність компаній [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.eba.com.ua/static/members_reviews/DLA_News_Criminal_08_2013_Ukr.pdf
2. Грек Б. М. Кримінальна відповідальність юридичних осіб. Чи бути їй в Україні? / Б. М. Грек // Адвокат . - 2011. - № 12. - С. 19-22.
3. Грищу В. Кримінальна відповідальність юридичних осіб: DeLegeFerenda / В. Грищук, О. Пасєка // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. - 2012. - № 4. - С. 274-291.
4. Кашкаров О. О. Передумови реформування Кримінального кодексу України та створення законодавства про кримінальні проступки / О. О. Кашкаров // Форум права. – 2009. – № 1. – С. 236-241.
5. Конституція України. – С.: ТОВ «ВВП Нотіс», 2012 – 48 с.
6. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: Т. 1: Загальна частина/ Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.- 2013. – 376 с.
7. Орловська Н. Про модель кримінально – правового впливу на

юридичну особу в Україні. Юридичний вісник 2014 / 2.

8. Тацій В. Стабільність як умова ефективності законодавства України про кримінальну відповідальність / В. Тацій, В. Борисов, В. Тютюгін // *Голос України*. – № 66 (5566). – 5 квітня 2013 р. – С. 4-5.

9. Шамара О. Кримінальна відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень. Юридичний журнал «Юстиніан» №11/2009р.[Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3345>

10. Шеховцова Л. І. Про доцільність встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб (досвід іноземних держав) / Л. І. Шеховцова // Інтернет-конференція з кримінальної юстиції 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://jurlugansk.ucoz.org/publ/9-1-0-20>

Резнік О.М. До питань кримінальної відповідальності юридичних осіб / О.М. Резнік, О.А. Мельник // *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. – 2014. Т.3, Вип. 5. – С. 41-44.